

KRITIKA

Müller Márta

Márkó néphagyományai

A magyarországi németiség lokális, egy-egy falura kiterjedő mikrokultúrája iránt érdeklődő laikusoknak és szakembereknek is élvezetes, újdonságokat is kínáló olvasmány Márkusné Vörös Hajnalka, a Veszprém Megyei Levéltár munkatársának szerkesztésében és Szilágyi-Kósa Anikó, a Pannon Egyetem docensének közreműködésével összeállított néprajzi-nyelvészeti tanulmányokat tartalmazó helytörténeti kötet. A kötet két nagy fejezetre tagolódik: az első – „Márkó néprajza” – Somhegyi (Heizer) Mihály (1915-1983), piarista szerzetestanár bölcsészdoktori disszertációnak szánt, ám végül nem publikált kéziratát teszi közzé, a második fejezetben, amely „Márkó nyelvjárása és tulajdonnevei” címet viseli, Szilágyi-Kósa Anikó Bakonyi (Bauer) János (1913-1967), szintén piarista szerzetestanár 1940-ben megjelent dialektológiai értekezésére támaszkodva a márkói nyelvjárás legfontosabb jellemzőit foglalja össze és egészíti ki a márkói németajkú lakosság névadási szokásainak elemzésével.

A néprajzi fejezet a településforma és a lokális építészeti kultúra (lakóház és telek beosztása, gazdasági épületek elhelyezkedése, lakóházak díszítése és berendezési tárgyai) bemutatásán kívül tárgyalja a helyi (mező-) gazdasági élet szerveződését is. Somhegyi szerint a gazdálkodás körülményeinek elemzése meghatározza a helyi néprajz alakulását, hiszen minél vagyonosabb egy közösség, tagjai annál fogékonyabbak egyéni (sokszor ízlésbeli) preferenciák megjelenésére, illetve a városias életmód átvételére. Az első németajkú márkói – vélhetően frank – telepések gazdasági helyzetéről nincsenek adatok, a bevándorolt németek földművesek voltak, az iparosok csak mellékesen, az agrártevékenység nyereségét kiegészítendő űzték mesterségüket. Rozst, zabot, kukoricát, árpát, búzát, répát, kendert és burgonyát termesztettek és elsősorban juhot, valamint háztájiban sertést, marhát, libát, tyúkot tartottak. A népviseletet részletesen taglaló alfejezet rávilágít arra, hogy miként változott és hatott a helyi „sváb” népviseletre a városi (elsősorban veszprémi) és a magyar környezet. Somhegyi tanulmányából kiderül, hogy mint sok más, németajkúak által lakott vidéken, a XIX. században a férfiviselet – vélhetően a férfiak nagyobb mobilitá-

sa miatt – egységessé vált, míg a női ruházat megőrizte változatosságát. A néprajzi tanulmány további, elsősorban az emberi élet fordulópontjaihoz (születés, esküvő, halál) és az egyházi évhez kapcsolódó szokásainak leírásából kiemelkedik a kuriózumnak számító, évenként, január 21-én, Szent Sebestyén, a vadászok védőszentjének napján megrendezésre kerülő vadászbál bemutatása. A márkói vadásztársaság céhjellegű volt, a mester őrizte a céhládát. A védőszent napján a társaság vadászbált tartott a mester házában, amelyre csak a tagok és feleségeik voltak hivatalosak. A vadászbál programjának elengedhetetlen részét képezte a tréfás alapszabályok felolvasása, valamint a képtelenebbnél képtelenebb vadászkalandok elmesélése, egymás ugratása. Ez a rendezvény némileg hasonlít az elsősorban a Rajna-vidéken nagy méreteket öltő karneváli *Jecken*-re, amikor az összegyűlt ünneplők bolondsípkát húznak, és a politikusokat – akiket rendre meghívnak a rendezvényre – sokszor az inszinuáció határát súroló humorreszkekben gúnyolják ki. A kölni karneválhoz hasonlóan a márkói vadászbálon sem lehetett senkire azt mondani, hogy hazudik. Somhegyi néprajzi fejezetét márkói népdalokat, Bécsből vagy Bécs által közvetítve Márkóra származott németnyelvű műdalokat, népmeséket és mondákat kissé eklektikusan, ám annál nagyobb lelkesedéssel felvonultató gyűjtemény zárja.

A kötet második fejezete Bakonyi (Bauer) János Márkó nyelvjárásáról szóló dolgozatának reminiscenciáján túl betekintést nyújt a helyi német kisebbség keresztnévadási konvencióiba, a márkói családnevek osztályozásába, a ragadványnevek kialakulásának motivációiba, valamint a település földrajzi egységeinek az elnevezési szokásaiba. A személynévanyag elemzésének forrásául egyházi anyakönyvek, népszámlálások, egyéb tárgyi emlékek (pl. sírfeliratok) valamint állami születési anyakönyvek szolgáltak. A névadást évszázadokon keresztül a szülők vagy keresztszülők nevei, illetve a születés dátumához közel eső szent(ek) neve(i) befolyásolták. Míg a XVIII. században a németekre Magyarországon még jellemző volt a kettős keresztnévadás, addig a XIX. század első felére drasztikusan csökkent a kettős keresztnévet adó keresztelők száma. A XVIII. században Márkón a *Johannes, Josef, Christian* illetve *Anna, Maria, Margarethe*, a XIX. század első felében a *Johannes, Josef, Anton/Franz/Michael*, illetve lányoknál az *Anna, Therese, Elisabeth/Katharina* neveket választották a szülők a leggyakrabban. Magyarországon 1787-től kezdve kötelező mindenkinek családnevet viselnie. A márkói családnevek között találunk példát arra, hogy a családnev személynévből alakult ki (*Albert*), származásra vagy lakóhelyre utal (*Zeller, Amrein*), foglalkozásnevet jelöl (*Jäger*) esetleg a családnev eredetileg ragadványnévből formálódott (*Weiß*). A német ejtésű és írású családnevek nyelvi asszimilációját sokszor nem csak a magyar nyelvi környezet, hanem az anyakönyveket vezető személyek nyelv-

tudása, hallása is befolyásolta. A nevek írásképeiben végbemenő változások mindazonáltal szabályszerűséget is mutatnak, például magyarosított betűkombinációk használatát (*ck-kk*), magyar ékezet használatát, idegen grafémák lecserélését magyarra (*β-ss*), kettőzött betűk egyszerűsítését (*ll-l*), nyiltabb vagy zártabb kiejtést, zöngétlenedést, valamint hangsúlytalan szóvégi magánhangzók elhagyását. A névmagyarosítás az 1880-as évektől vált tömegessé és 1930-as években érte el a csúcspontját, általában valódi vagy fiktív földrajzi név *-i* képzős változataira cserélték a márkóiak német családneveiket, sokszor az eredeti német név kezdőbetűjének megtartása mellett (*Bauer – Bakonyi*).

Az igényesen illusztrált, sok autentikus fotót, rajzot és 111 kottát tartalmazó kötet bővelkedik eredeti dokumentumokból – például végrendeletekből, bírósági jegyzőkönyvekből, konskripciókból, plébániai iratokból – vett idézetekben. A néphagyományokról szóló rész bőséggel közöl – a magyarországi német néprajztudomány hagyományainak megfelelően – a magyar nyelvű leírásba szúrt nyelvjárási megnevezéseket, valamint nyelvjárásban lejegyzett gyermekverseket, gyermekénekeket, kiszámolókat, gúnyverseket, szólásokat, intelmeket, lakodalmas mondókákat, imádságokat, újévi köszöntőket és meséket. Mind a nyelvészeti, mind a névtani tanulmányok lelkiismeretes kutatómunkáról és szakmai hozzáértésről tesznek tanúságot. A könyv tipográfiája áttekinthető, a szövegértelmezéshez vizuális segítséget nyújtó táblázatok – különösen a nyelvjárási, névadási fejezetekben – könnyen értelmezhetőek. A fent felsoroltakon kívül a kötet ékessége az öt különböző női és férfi autochton adatközlőtől összesen 56 perc terjedelemben rögzített márkói nyelvjárási beszédfelvételeket kínáló audió-cd.

(*Márkusné Vörös, Hajnalka (szerk.): Márkó néphagyományai. Veszprém 2010. 296 old. Audió-cd-melléklettel. ISBN 978-963-069-934-1*)